

A VÉRES RÓMAI LÁTVÁNYOSSÁGOK VISZONYA A KERESZTÉNY VALLÁSHOZ

Absztrakt

Cikkünk 3 fejezetben foglalkozik az ókori római gladiátorjátékokkal. Az első fejezetből általános információkat tudhat meg az olvasó erről a látványosságról. Ebben szó van többek közt arról, hogy honnan erednek a gladiátorjátékok, kik voltak a gladiátorok, hogyan zajlott a kiképzésük, hol rendezték a viadalokat, és hogyan zajlott egy ilyen rendezvény. A második fejezetben a gladiátorjátékokra vonatkozó jogi szabályozásokra hozunk példákat. Ezek a rendeletek, illetve senatus consultumok 3 tárgykört szabályoznak: a rendezés pénzügyi és személyi feltételeit, illetve a viadalok rendezésének visszaszorítását. A harmadik fejezetben pedig kifejtsük, hogyan viszonyultak a keresztények ehhez a látványossághoz, és milyen szerepük volt a gladiátorjátékok megszűnésében.

Kulcsszavak: gladiátorok, gladiátorjátékok, látványosságok, kereszténység, keresztényüldözés

1. A GLADIÁTORJÁTÉKOKRÓL ÁLTALÁBAN

Ebben a fejezetben szeretnénk a gladiátorjátékokról egy átfogó képet adni, beleértve a játékok eredetét, rendezését és a gladiátorok személyét. Ezenkívül szeretnénk elosztatni néhány tévhitet, melyek a filmek hatására élnek az emberben a gladiátorjátékokkal kapcsolatban.

A rómaiak körében népszerűek voltak a különféle vérontással járó látványosságok, mint például az állatviadalok, az elítélt bűnözők nyilvános kivégzése és a témánk középpontjában álló gladiátorviadalok. Mai szemmel furcsa lehet, hogy a rómaiak számára rendkívül kedvelt szórakozási mód volt az ezeken való részvétel. A gladiátorviadalok eredete egyébként nem is a rómaiakhoz köthető, hanem egy etruszk temetési szertartáshoz. Az etruszkoknál szokás volt az elhunyt tiszteletére párbajt rendezni, mely a vesztes gladiátor haláláig tartott.¹⁵⁷ Ezzel a szokással magyarázható a gladiátorviadal latin elnevezése, a *munera gladiatoria*. A *munus* szó (többesszámban *munera*) ugyanis szolgálatot, kötelességet jelent, mely az elhunyt rokonait terhelte, hogy a tiszteletére gladiátorviadalt tartsanak.¹⁵⁸ Ezt a szokást átvették a rómaiak is az etruszkoktól, de az idők során más funkciója lett náluk, és egyre nőtt a harcoló párok száma. Az első bizonyítható gladiátorviadalt Kr.e 264-ben rendezték egy Iunius Brutus nevű elhunyt férfi tiszteletére fiai, és ezen 3 pár gladiátor harcolt.¹⁵⁹ Eleinte magánszemélyek rendezték a gazdagabb polgárok temetése alkalmából, később pedig politikai célból, ugyanis az állami hivatalokra pályázó személyek ezzel próbáltak népszerűsége és szavazatokra szert tenni a nép körében. Az első feljegyzett politikai céllal rendezett játék 2 consul nevéhez köthető Kr.e. 105-ben. Augustus ezt veszélyesnek vélte a császári hatalomra nézve, ezért reformjai hatására magánszemélyek nem rendezhettek többet ilyen játékokat, hanem állami rendezvény lett ezekből.¹⁶⁰ A császár hivatalnokainak és a császári kultusz papjainak a feladata lett a rendezés, és a játékok célja immár a császár népszerűségének növelése, s ezáltal hatalmának megerősítése volt.¹⁶¹

A játékok helyszínéül eleinte a városok forumai szolgáltak, ahol fából készült ideiglenes amphitheátrumokat állítottak fel, majd később már kőből épültek az arénák. A Római Birodalom legnagyobb kőből épült amphitheátruma a mindenki számára ismert Colosseum volt. Ennek megépítését a Flavius dinasztiából származó Vespasianus császár kezdeményezte Kr.u. 70-ben, ezért az Amphitheatrum Flavium

¹⁵⁷ GEDEON MAGDOLNA: *A cirkuszi játékok jogi szabályozása az antik Rómában* [PhD értekezés], 2002., Miskolci Egyetem, Miskolc, p. 26., elérhető: http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5659_section_875.pdf (2018.03.16.).

¹⁵⁸ JUNKELMANN, MARCUS: *Gladiátorok. Az arénák harcosai*, 2006, Tessloff és Babilon Kiadó, Budapest, p. 9.

¹⁵⁹ BARTON, CARLIN A.: The Scandal of the Arena, in *Representations* 1989/27. szám, p. 2., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/2928482> (2018.02.23.).

¹⁶⁰ GEDEON: *i. m.* pp. 26-28.

¹⁶¹ ELLIOTT, SUSAN M. (ELLI): Gladiators and Martyrs. Icons in the Arena, in *Forum* 2017/6,1. szám, p. 31., elérhető: <https://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/gladiators-martyrs/> (2018.07.23.).

nevet kapta. Az építmény Titus uralkodása alatt készült el, ám Domitianus idején tett változtatásokkal nyerte el végső formáját. A Colosseum kb. 50-80 ezer férőhelyes volt, és felavatására Titus 100 napig tartó játékokat rendezett Kr.u. 80-ban.¹⁶² A birodalom keleti felében kevés kőamphitheátrum épült, ezért ott a meglévő stadionokat, színházakat alakították át erre a célra.¹⁶³ Megfigyelhető, hogy a római légiók főhadiszállásául szolgáló településeken (pl. Aquincum, Carnuntum) is található ilyen épületek. Ez nem véletlen, ugyanis a katonákkal kötelezően megnézettek egy gladiátorviadalt egy-egy csata előtt, hogy ne féljenek majd az ellenségtől és a vér látványától.¹⁶⁴

A játékok azon ritka alkalmak voltak, amikor az uralkodó és az alattvalók ténylegesen találkozhattak. Ezek nyilvános rendezvények voltak, melyekre ingyenes volt a belépés a nép számára,¹⁶⁵ ráadásul a rendező gyakran még ajándékokkal is kedveskedett a nézőknek, tehát megkapták a „kenyeret és cirkuszt”. Titus például fagolyókat osztott ki a népnek, melyek ételre, ruhára, drága edényekre, jószágra vagy rabszolgára váltható utalványokként szolgáltak.¹⁶⁶ A nép a házfalakra, középületekre festett hirdetésekéből értesült a rendezvényről, amely akár több napos, sőt több hónapos is lehetett.¹⁶⁷ Traianus például 117 napig tartó játékokat rendezett, és ugyancsak ő volt az, aki a legtöbb gladiátort szerepeltette. Kr.u. 107-ben a dákok feletti győzelem örömeire tartott rendezvényén 10 000 gladiátor harcolt a Colosseumban.¹⁶⁸ Augustus reformjait követően az ülőhelyek az arénában társadalmi státusz szerint oszlottak meg.¹⁶⁹

Fontos leszögezni, hogy az ilyen rendezvények nem csak gladiátorviadalokból álltak, hanem egyéb programok is színesítették azokat. Néha még tengeri csatákat (*naumachiae*) is rendeztek az arénákban, ilyenkor medencét építettek, és kisméretű hajókat használtak.¹⁷⁰ A rendezvény előestjén nyilvános ünnepi lakomát, bankettet (*cena libera*) szervezett a játék rendezője, melynek során bárki szemügyre vehette a másnap harcoló gladiátorokat és elítélteket.¹⁷¹ Másnap délelőtt állatviadallal indult a program, ez volt a *venationes*. Ennek során nem gladiátorok, hanem vadászok és állatidomárok szerepeltek, vagy pedig állat ellen harcolt. Az arénában szereplő vadállatok közt voltak oroszlánok, medvék, elefántok, tigrisek, rinocéroszok, krokodilok, sőt még vízilovak is, melyeket hadjárataik során gyűjtöttek be a katonák. Délben következett a *ludi meridiani*, vagyis a halálra ítélt bűnözők, hadifoglyok kivégzése. Halálbüntetés rendszerint gyújtogatásért, gyilkosságért, szentségtörésért illetve lázadó rabszolgák és hadifoglyok ellen szabtak ki. A délelőtről megmaradt állatokat felhasználták a *damnatio ad bestiasra* ítélt bűnözők ellen, akiket a vadállatok elé vetettek, ami egyet jelentett a biztos halállal. Végül délután a gladiátorviadalokkal zárult a program.¹⁷² Míg az állatviadalok a birodalom természet fölötti hatalmát tükrözték, a kivégzések pedig a törvény és a rend betartására való törekvést, addig a gladiátorviadalok a rómaiak számára fontosnak tartott erényeket közvetítették.¹⁷³

A gladiátor név eredete a latin *gladius* szóból származik, ami kardot jelent.¹⁷⁴ A gladiátorok becstelen, infamis személyek voltak, és értéktelen vérnek (*vilis sanguinis*) számítottak.¹⁷⁵ Érdekes módon ezek a társadalomból kitzsított emberek voltak a rómaiak számára fontos erények megtestesítői, és olykor ünnepelt sztárokká váltak a nézők szemében.¹⁷⁶ A gladiátorok forrását hadifoglyok, elítélt bűnözők, rabszolgák és önként jelentkezők adták. Bárki bérbeadhatta rabszolgáját gladiátorviadalokra.¹⁷⁷ **Az önként jelentkezők fő**

¹⁶² JUNKELMANN: i. m. pp. 12-17.

¹⁶³ THOMPSON, LEONARD L.: The Martyrdom of Polycarp: Death in the Roman Games, in *The Journal of Religion*, 2002/1. szám, p. 30., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/1205882> (2018.02.23.).

¹⁶⁴ BARTON: i. m. p. 7.

¹⁶⁵ THOMPSON: i. m. p. 30.

¹⁶⁶ JUNKELMANN: i. m. pp. 16-17.

¹⁶⁷ Uo. p. 37.

¹⁶⁸ Uo. p. 10.

¹⁶⁹ ELLIOTT: i. m. p. 31.

¹⁷⁰ JUNKELMANN: i. m. p. 43.

¹⁷¹ THOMPSON: i. m. p. 29.

¹⁷² ELLIOTT: i. m. pp. 36-39.

¹⁷³ THOMPSON: i. m. p. 33.

¹⁷⁴ JUNKELMANN: i. m. p. 4.

¹⁷⁵ MEIJER, FIK: *Gladiátorok*, 2009., Gondolat Kiadó, Budapest, p. 137.

¹⁷⁶ CONCANNON, CAVAN W.: “Not for an Olive Wreath, but Our Lives”: Gladiators, Athletes, and Early Christian Bodies, in *Journal of Biblical Literature*, 2014/1. szám, p. 197., elérhető: <https://www.jstor.org/stable/10.15699/jbibllite.133.1.193> (2018.03.02.).

¹⁷⁷ POYNTON, J. B.: The Public Games of the Romans, in *Greece & Rome* 1938/20. szám, p. 82., elérhető: <https://www.jstor.org/stable/641659> (2018.03.02.).

motivációi pedig a kalandvágy, a népszerűsítés és a pénzkereseti lehetőség lehettek, ám ezzel életüket is kockáztatták. Bár az önkéntesek jogilag szabadok maradtak, mégis lekötözték magukat a gladiátoriskola vezetőjének, a *lanistának*. Nem lettek infamisak, ha nem pénzért, hanem ingyen harcoltak.¹⁷⁸ A gladiátoroknak kötelezően esküt kellett tenniük, ez volt a *sacramentum gladiatorum*, melyben önként alávetették magukat a szenvedésnek, fájdalomnak, az iskola szabályainak és a gladiátormester parancsainak. Ez így hangzott: „hagyjuk magunkat megégetni, láncra veretni, ütni és vassal megöletni”. Ez úgymond legitímálta a gladiátorviadalokat, mert ezáltal „önkéntes” alapon harcoltak azok is, akik nem önként jelentkezők voltak.¹⁷⁹

A játék rendezőjének a feladata volt beszerezni a gladiátorokat a gladiátoriskolákból. A magánkézben lévő gladiátoriskolák vezetői voltak a lanisták, míg az állami gladiátoriskolákat lovagi származású hivatalnokok, *procuratores* vezették. Rómában a leghíresebb állami gladiátoriskola a Ludus Magnus volt a Colosseum mellett, és földalatti folyosó kötötte össze azzal. A gladiátoriskolában rabokként kezelték a gladiátorokat, kivéve az önkénteseket és a szabadságukat elnyert gladiátorokat, mert ők a nap végén elhagyhatták a gladiátoriskolát, és otthon aludhattak.¹⁸⁰ A lanistának költséges volt a gladiátoriskola (*ludus*) üzemeltetése, mert a gladiátorok ellátását, lakhatását is neki kellett biztosítani, de az ő tulajdonában lévő gladiátorcsapat (*familia gladiatoria*) bérbeadásából illetve eladásából magas bevételekre tehetett szert, így ez egy jó vállalkozásnak bizonyult, attól eltekintve, hogy a lanista személye mindig infamis volt. Általában egy rendezvényen egyetlen familiából kerültek ki a gladiátorok, több familia csak a legnagyobb játékok esetén harcolt.¹⁸¹ A felkészítő edzéseket az egykori sikeres gladiátorok vezették. Először egy földbe vert cölöpön, a *paluson* gyakoroltatták a fegyverhasználatot, mielőtt egymás ellen küzdöttek volna.¹⁸²

A gladiátorviadalra ítélet nem jelentett biztos halált. A gladiátor sorsa ügyességétől, bátorságától függött. Ha ellenfele le is győzte őt, még mindig kaphatott kegyelmet a nézőktől, amennyiben elnyerte azok szimpátiáját. Bármely gladiátor dönthetett úgy, hogy megadja magát, ha a földre ereszkedett, leeresztette fegyverét, és felemelte az ujját a megadás jeléül. Kegyelem esetén a nézők „*missum*”-ot kiabáltak, vagy ruhadarabot lóbáltak. A gyengeség jele a nézőkben ellenszenvet keltett, s ilyenkor nem adtak neki kegyelmet, szóval bátornak kellett mutatni magukat minden pillanatban, és nem szabadott, hogy kiüljön arcukra a haláltól való félelem. Ha úgy gondolták, hogy nem harcolt elég bátran, félt, és nem tanúsította az elvárt erényeket, akkor a nép „*iugula*” kiáltással vagy lefelé tartott hüvelykujj mutatásával jelezte a játék rendezőjének, hogy halált érdemel a vesztes gladiátor. A végső döntést persze a játék rendezője hozta meg a nézők akaratának figyelembe vételével, és ha ő is a halál jelét mutatta, csak akkor adhatta meg az ellenfél a kegyelemdőfést a legyőzött gladiátornak.¹⁸³ Talán meglepő, de a játék rendezőjének az volt az érdeke, hogy minél több gladiátor élje túl a játékokat, ugyanis az életét veszített gladiátorok értékét ki kellett fizetnie a lanista részére.¹⁸⁴ Tehát tévhit, hogy olyan véresek voltak a gladiátorviadalok, mert általában nem is halt meg egyik fél sem, és szigorú szabályok uralkodtak a viadal alatt, akárcsak a mai sportoknál. Döntetlen is lehetett az eredmény, ha hosszú ideig egyik fél sem győzte le a másikat. Ez könnyen előfordulhatott, ugyanis a harcoló párokat úgy állították össze, hogy minél izgalmasabb legyen a küzdelem, és minél tovább tartson.¹⁸⁵ Kivételes eset, ha a gladiátorviadal *munus sine missione* volt, mert olyankor mindenképpen meg kellett halnia az egyik félnek.¹⁸⁶ A gladiátorviadalra ítélt személy akár teljes szabadságát is visszanyerhette egy idő után, amennyiben sok viadalról győztesen került ki. 3 év után megkaphatta a *rudist*, ami egy fakard volt, és azt jelentette, hogy nem kellett többet az arénában fellépnie. 5 év után pedig megkaphatta a *pileust*, a szabadságot jelképező kalapot.¹⁸⁷

A gladiátorviadalok jelentősége a Kr.u. 3. századtól csökkenni kezdett, egyre kevesebbet rendeztek belőlük. Ennek az egyik oka a gazdasági hanyatlás, ami miatt egyre költségesebbé vált az ilyen látványosságok rendezése. A másik oka pedig a kereszténység elterjedése, ugyanis a keresztény ideológiával

¹⁷⁸ GEDEON: *i. m.* pp. 89-103.

¹⁷⁹ BARTON: *i. m.* p. 3.

¹⁸⁰ JUNKELMANN: *i. m.* pp. 19-20.

¹⁸¹ Uo. pp. 36-41.

¹⁸² CARTER, MICHAEL: Gladiatorial Ranking and the "SC de Pretiis Gladiatorum Minuendis" (CIL II 6278 = ILS 5163), in *Phoenix*, 2003/1/2. szám, p. 89., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/3648490> (2018.02.23.).

¹⁸³ ELLIOTT: *i. m.* p. 39.

¹⁸⁴ CARTER: *i. m.* p. 102.

¹⁸⁵ JUNKELMANN: *i. m.* pp. 40-41.

¹⁸⁶ POYNTON: *i. m.* p. 83.

¹⁸⁷ GEDEON: *i. m.* p. 77.

összeegyeztethetetlen volt ez a pogány szokás, és a keresztények mindent meg is tettek a megszűnése érdekében.¹⁸⁸ Kr.u. 404-ben egy Telemakhosz nevű szerzetest meggyilkolt a közönség, mert meg akart akadályozni egy gladiátorharcot a Colosseumban. Ennek hatására tiltotta be Honorius a gladiátorviadatok rendezését.¹⁸⁹ Ennek ellenére még az 5. század közepéig is előfordultak ilyen játékok. Ami az állatviadalmat illeti, azok közül az utolsót Kr.u. 523-ban rendezték a Colosseumban.¹⁹⁰ A kereszténység gladiátorjátékokhoz való viszonyáról, illetve az ezek megszüntetésére tett császári rendelkezésekről a következő fejezetekben írunk részletesebben.

2. A GLADIÁTORJÁTÉKOKKAL KAPCSOLATOS JOGI SZABÁLYOZÁSOK

Ebben a fejezetben szeretnénk a gladiátorjátékokkal kapcsolatos jogi szabályozások közül néhányat kiemelni. Ezen császári rendeletek és senatus consultumok szólhattak a játékrendező személyi feltételeiről, a rendezés pénzügyi oldaláról, illetve a játékok rendezésének visszaszorításáról.

2.1. A rendező személyére vonatkozó szabályozások:

Ahogy már az első fejezetben is említettük, a gladiátorjátékokat eredetileg temetési szertartásként tartották, később pedig népszerűség-növelés céljából rendezték ezeket főként a hivatalokra pályázó magánszemélyek. Kr.e. 63-ban a *Lex Tullia de ambitu* megtiltotta, hogy valaki magistratussá jelöltetése előtt 2 éven belül gladiátorjátékokat rendezzen.¹⁹¹ A rendezés fokozatosan állami kézbe került. Az első ilyen állami rendezvényre Kr.e. 44-ben került sor, amikor egy senatus consultum kimondta, hogy évente egyszer Caesar tiszteletére gladiátorjátékokat kell rendezni. Azelőtt nem voltak rendszeres időközönként ilyen események.¹⁹² A rendezők személyi körét Kr.u. 27-ben igencsak korlátozták, miután ebben az évben egy magánszemély rendezett egy fából épült amfiteátrumában gladiátorviadalt, de az épület összedőlt, és húszezer ember meghalt. Ez volt a fidenaei szerencsétlenség. Ezután vagonhoz kötötték, hogy ki rendezhet gladiátorjátékokat.¹⁹³ Érdekes módon csak Vespasianus kezdeményezte egy állandó, kőből épült amfiteátrum megépítését, ennek eredménye lett a Colosseum. További korlátozás volt, hogy Augustus Kr.e. 22-ben szabályozta, hogy mindenki évente legfeljebb két viadalt rendezhet, és maximum 120 küzdőpár volt a megengedve egy viadalon.¹⁹⁴ Végül Augustus reformjai következményeként váltak teljesen állami rendezésű eseményekké a gladiátorviadalmak, és a rendezés a császári hivatalnokok illetve papok feladata lett.¹⁹⁵ Augustus valószínűleg azért tiltotta be a magánrendezésű viadalmakat, mert a rendező népszerűsége veszélyeztethette volna a császári hatalmat.

2.2. A rendezés pénzügyeire vonatkozó jogi szabályozások:

A gladiátorviadalmak rendezése nem kis költségekkel járt, ezért elengedhetetlen néhány szót szólni a rendezés pénzügyi oldaláról, és az erre vonatkozó jogi szabályozásokról. A játékok összköltségéhez hozzájárult az esemény hirdetése, az aréna előkészítése, a nézőknek adott ajándékok, de talán a legnagyobb kiadást az arénában szerepeltetett gladiátorok jelentették, ugyanis azokat a lanistától kellett bérelnie a játék rendezőjének. Persze az is előfordulhatott, hogy egy-egy pap vagy tisztviselő, aki a játékot rendezte, saját gladiátorokkal rendelkezett, így nem kellett a lanistától bérelnie. Ezeket a gladiátorokat rendszerint továbbadták az őket hivatalukban követő személyeknek.¹⁹⁶

Gaius szerint a játék rendezője és a lanista közötti ügylet vagy adásvétel, vagy bérlet. Ha a gladiátor meghalt vagy súlyosan megsérült a rendezvény alatt, akkor kellett csak kifizetnie a rendezőnek a gladiátor értékét, különben csak bérleti díjat fizetett, és a viadal után a gladiátor visszakerült a lanistához a

---

¹⁸⁸ MEIJER: *i. m.* p. 137.

¹⁸⁹ GEDEON: *i. m.* p. 167.

¹⁹⁰ MEIJER: *i. m.* p. 140.

¹⁹¹ GEDEON: *i. m.* p. 30.

¹⁹² Uo. p. 39.

¹⁹³ Uo. p. 111.

¹⁹⁴ POYNTON: *i. m.* p. 82.

¹⁹⁵ JUNKELMANN: *i. m.* p. 10.

¹⁹⁶ CARTER: *i. m.* p. 101.

gladiátoriskolába.¹⁹⁷ Tehát az adásvétel feltétele a gladiátor halála vagy súlyos sérülése volt, ennél fogva a játék rendezőjének nem állhatott érdekében a rengeteg halálos áldozattal járó viadalok rendezése, hiszen akkor ki kellett fizetnie az elhunyt gladiátorok értékét.

Mivel a lanista infamis személy volt, képtelen lett volna utólag az elhunyt gladiátor árát behajtani a játék rendezőjén, ezért valamilyen biztosítékra volt szüksége, hogy mindenképpen megkapja a pénzét. A rendező viszont nem fizette ki előre a gladiátor értékét letétként a lanistának. Ennek a problémának a megoldása volt a *receptum argentarii*, vagyis a játék rendezője egy bankárnál helyezte letétbe a pénzt, aki kifizette a lanistának az elhunyt gladiátorok értékét.¹⁹⁸ A *receptum argentarii* egy praetori pactum volt, melyben a bankár (*argentarius*) ígéretet tett, hogy ügyfele, vagyis a játék rendezője helyett egy meghatározott 3. személynek, jelen esetben a lanistának, szolgáltatást teljesít (itt: pénzfizetés).¹⁹⁹

Kr.u. 177-ben egy *senatus consultum*mal korlátozták a gladiátorjátékok folyamatosan emelkedő költségeit. Kezdett olyan drága lenni a rendezés, hogy a papok illetve a tisztviselők, akiknek feladata volt a rendezés, már nem tudtak annyi, és olyan magas színvonalú viadalokat tartani, mert nagy terhet jelentett számukra az egyre dráguló játékredezés, és némelyiküket már az eladósodás veszélye fenyegette. Mivel ez csökkentette volna a császár, Marcus Aurelius népszerűségét, a nép elégedetlenségének megelőzése érdekében beavatkozásra volt szükség a játékredezés pénzügyeibe.²⁰⁰ A *Senatus Consultum de Pretiis Minuendis* meghatározta a gladiátorok maximum árát, amely kihatott arra is, hogy a lanista mennyiért adhatta bérbe a gladiátorait a játékok rendezőinek. Ez az intézkedés eltörölte a *vectigalia* nevű adót a gladiátor bérlése után. Ez az adó 33% volt *auctorati* (önkéntes gladiátorok) esetén, és 25% rabszolga gladiátorok esetén. A *vectigalia* nevű adót nem a bérlési díj, hanem a gladiátor teljes értéke után fizette a lanista, de gyakorlatilag ezt beleépítette a bérlési díjba, így a játékredezővel fizettette meg. Az adó eltörlése által viszonylag nagy bevételtől esett el a kincstár, de mégis szükség volt rá, mivel a növekvő költségek miatt kevesebb, kevésbé színvonalas gladiátorjátékokat rendeztek, és a császár népszerűségének megóvása, illetve a nép elégedettségének fenntartása fontosabb szempont volt.²⁰¹ A gladiátorok maximum értékét az adott játék összköltségének nagyságától tették függővé. A játékokat összköltségük alapján az alábbi ábrán látható kategóriákba sorolták, és ezeken belül a gladiátorok 3 vagy 5 rangja létezett, amelyek más-más maximum értéket takartak.²⁰²

a játék összköltsége (<i>sestertiusban</i>)	rangok				
	max. ár	max. ár	max. ár	max. ár	max. ár
30–60,000	5,000 (1)	8,000 (1)	12,000 (1)	15,000 (1)	15,000 (1)
	4,000 (2)	6,000 (2)	10,000 (2)	12,000 (2)	12,000 (2)
	3,000 (3)	5,000 (3)	8,000 (3)	9,000 (3)	9,000 (3)
			6,000 (4)	7,000 (4)	7,000 (4)
			5,000 (5)	6,000 (5)	6,000 (5)
60–100,000					
100–150,000					
150–200,000+					

1. ábra. A gladiátorok maximum értéke a játék összköltségének függvényében.²⁰³

Tehát egy 30-60 000 *sestercius* összköltségű gladiátorviadalra egy 1. rangba tartozó gladiátorért halála esetén maximum 5 000 *sestercius*t kérhetett a lanista a játék rendezőjétől. Fontos tehát, hogy ezek az árak a gladiátorok értékére vonatkoznak, nem a bérlési díjra, de a bérlési díj is ettől függött, ennek bizonyos százaléka volt.²⁰⁴ A *senatus consultum* célja tehát a gladiátorok árának (és közvetve a bérlési díjuknak) a felső határának megállapítása volt. Ahogy az ábrán látható, a legjobb gladiátorok ára is maximum 15 000 *sestercius* lehetett. Azt, hogy egy gladiátor melyik rangba tartozott a korban már létező gladiátor osztályozási rendszer, a *Palus* rendszer határozta meg. (*Palus* = egy földbe helyezett faoszlop, amelyen a gladiátorok

¹⁹⁷ Uo. p. 102.

¹⁹⁸ Uo. p. 106.

¹⁹⁹ FÖLDI ANDRÁS, HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intései*, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, p. 542.

²⁰⁰ CARTER: *i. m.* pp. 83-84.

²⁰¹ Uo. pp. 85-87.

²⁰² Uo. pp. 87-88.

²⁰³ Uo. p. 88.

²⁰⁴ Uo. pp. 101-102.

gyakorolták a kardozást). Bár a *senatus consultum* ezt név szerint nem említi, feltételezhetően ezt vette alapul a gladiátorok rangokba sorolásakor. A Palus rendszerben a legfelső rang a *primus palus* volt, ide tartoztak a legjobb gladiátorok korábbi teljesítményük, tehetségük, érdemeik alapján. Feljegyezték minden gladiátornál a játékok, győzelmek számát, és hogy hányszor kapott *missiot*, vagyis hányszor nyerte el az elbocsátást az arénából.²⁰⁵ Az ábrán nem látszik, de a bűnözőkből vagy rabszolgákból lett gladiátorok illetve a még képzetlen önkéntesek ára maximum 2 000 *sestercius* lehetett, mivel ők még nem voltak kiképezve. Tehát a legolcsóbb kiképzett gladiátorok ára is meghaladta az övékét.²⁰⁶

A bérleti díjban (és az esetleges vételárban) a játék szervezője állapodott meg a lanistával. Az önkénteseknek joga volt, hogy közvetlenül tárgyaljanak a játék szervezőjével az árról. Habár elvben minden gladiátor a lanista „rabszolgája”, Gaius szerint az önkénteseknek magmaradt a szabadsága ilyenkor is, ezért illeti meg őket a tárgyalás joga. A bérleti díj egy részét a gladiátor kapta meg, függetlenül az eredménytől, tehát ha nem győzött, de túlélte a viadalt, akkor is. Ez az összeg szabad gladiátorok esetén a bérleti díj 25%-a, míg nem szabad gladiátorok esetén 20%-a.²⁰⁷ Így már érthető, hogy sokan önként álltak be gladiátornak, hiszen ez jó pénzkereseti lehetőségét jelentett számukra.

2.3. A gladiátorjátékok visszaszorítására vonatkozó császári intézkedések:

A következő császári rendelkezések a gladiátorjátékok visszaszorításával, betiltásával kapcsolatosak. Ezek az intézkedések a Kr. u. 4. századtól kezdődtek, és egyik kiváltó okuk a kereszténység egyre nagyobb mértékű terjedése volt. Mivel a Római Birodalomban egyre többen vették fel a keresztény vallást, amely elutasította a pogány eredetű gladiátorviadalokat, ezért a császárok a gladiátorviadatok rendezésének korlátozása mellett döntöttek. A kereszténység és a gladiátorjátékok viszonyáról a 3. fejezetben lesz részletesebben szó. A másik ok, ami miatt egyre kevesebb játékot tudtak tartani, az a gazdasági hanyatlás volt, így az ilyen költséges rendezvények számát csökkenteni kellett.²⁰⁸

Először I. Constantinus császár tett lépéseket a gladiátorjátékok korlátozására 325 október 1-én kiadott rendeletében. (I. Constantinust, vagy másnéven Nagy Konstantint nevezik az első keresztény császárnak. Ő volt az, aki 313-ban kiadta a jól ismert milánói ediktumot, amely szabad vallásgyakorlást biztosított a keresztényeknek). A császár rendeletben tiltotta meg a gladiátorok kiképzését, ezzel elvágva az utánpótlás lehetőségét, és a már meglévő gladiátorokat pedig bányamunkára helyeztette át. Rendeletének nem volt nagy hatása, mivel 328-ban Antiochiában már újra rendeztek gladiátorviadalt. A rendelet szövege így szólt: **„Most, hogy béke honol mindenütt, s helyreállt a belső rend, ne gyönyörködtesse bennünket tovább a véres játékok. Mostantól megtiltjuk tehát, hogy gladiátorokat képezzenek ki. Ügyelj arra, hogy azokat, akiket eddig bűneik miatt arra ítélték, hogy gladiátorként éljenek, küldjék bányákba, ahol véráldozat nélkül bűnhődhetnek tetteikért.”**²⁰⁹

Kr.u. 367-ben I. Valentinianus megtiltotta, hogy keresztényeket arénában végrehajtandó halálra ítéljenek, de a nemkeresztényekre ez nem vonatkozott. Tehát ez a rendelkezés a keresztényeknek tett engedmény volt, mivel nekik nem szabták ki ezt a büntetési nemet vallási meggyőződésük és a gladiátorviadatok közötti ellentét miatt.²¹⁰ A rendelet így hangzott: Azokat a keresztényeket, akik bűncselekményt követtek el, nem lehet a nyilvános játékokon való kivégzésre ítélni. Ha valaki mégis így ítélezik, őrá nézve is szigorú következménnyel kell számolnia, és a hivatalából eredő legsúlyosabb büntetés is sújtja.²¹¹

A 4. század végétől már ténylegesen hanyatlottak a játékok, a császárok már nem nagyon rendeztek gladiátorviadalokat, mivel a római nép körében egyre inkább a keresztény vallás lett a jellemző. Nem véletlen, hogy Theodosius császár 393-ban államvallássá tette a keresztény vallást. Theodosius kísérletet tett a játékok végleges betiltására is, de ennek ellenére még az 5. század elején is rendeztek ilyeneket. Fia, Honorius 399-ben nem közvetlenül a gladiátorjátékok rendezését, hanem a gladiátoriskolákat tiltotta be, így megszűnt a gladiátorok kiképzése.²¹² A gladiátorjátékok betiltása egy legenda szerint 404-ben történt, miután egy

²⁰⁵ Uo. pp. 89-95.

²⁰⁶ Uo. p. 99.

²⁰⁷ Uo. pp. 104-106.

²⁰⁸ MEIJER: *i.m.* p. 137.

²⁰⁹ Uo. p. 138.

²¹⁰ Uo. p. 139.

²¹¹ Codex Theodosianus 9.40.8., (fordítás: dr. Busa Réka), elérhető: <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/liber09.htm> (2018.10.18.).

²¹² MEIJER: *i. m.* pp. 139-140.

Telemachos nevű szerzetes az arénában harcoló gladiátorok közé vetette magát, hogy szétválassza őket, de a szerzetest a felbőszült tömeg megkövezte. Ez az eset indította Honorius császárt arra, hogy végleg betiltsa a gladiátorjátékokat.²¹³

3. A KERESZTÉNYSÉG VISZONYA A GLADIÁTORJÁTÉKOKHOZ

Ebben a fejezetben szeretnénk kifejezni, hogy a kereszténység elterjedése milyen hatást gyakorolt a gladiátorjátékok rendezésére, és hogy ez mennyiben járult hozzá a gladiátorjátékok teljes megszűnéséhez. Továbbá arról is szót ejtünk, hogy milyen konfliktusokhoz vezettek a keresztények és a pogány rómaiak közötti ellentétek.

3.1. A gladiátorviadatok keresztény ideológiával való ellentéte

A keresztények vélekedését a rómaiak vérontással járó látványosságairól a különböző ókeresztény szerzők tanításaiból ismerhetjük meg.

Tertullianus a *De spectaculis* című művének bevezetőjében kijelenti, hogy a keresztényeknek tilos a látványosságok látogatása, és különféle érveket hoz fel a keresztények számára, hogy miért ne látogassák az ilyen rendezvényeket. A látványosságok alatt valószínűleg a gladiátorjátékokra, színészi előadásokra és kocsiversenyekre is gondolt. Először is a Bibliára hivatkozik, miszerint a látványosságok minden tartozéka a bálványimádásból ered.²¹⁴ Kifejti, miért tartja bálványimádásnak: „Figyeld meg jól, óh keresztény, mennyi tisztátalan név vette birtokába a cirkuszt! Idegen tőled az a vallás, amelyet annyi ördögi szellem tart hatalmában.” „Ugyanazzal az ajakkal, amellyel „amen”-t mondtál a szentségre, most a gladiátort ünnepelnéd?”- kérdezi.²¹⁵ Bár a Szentírás nyíltan nem tiltja meg, hogy tartózkodjanak ezektől a játékoktól²¹⁶, mégis érezhető, hogy egyértelműen nem összeegyeztethetők a keresztény ideológiával a gladiátorjátékok, mivel azok egy pogány szokásból erednek. Ez a szokás, ahogy már említettük, az volt, hogy az elhunytak lelkét embervérrel engesztelték ki a temetési szertartásokon. Ezt egyfajta szolgáltatásnak tekintették, és innen ered a gladiátorviadal latin elnevezése a *munus* is, amely eredetileg szolgálatot jelent. Fontos leszögezni, hogy a tudomány jelenlegi állása szerint ez a szokás semmiképpen nem tekinthető emberáldozatnak, inkább a halottak tiszteletére adott "ajándék" volt maga a látványosság, s a gladiátoroknak nem is biztos, hogy meg kellett halniuk temetési ünnepen rendezett párharcban.

Tertullianus a viadatok elleni fellépést sürgeti, még mártírságra is buzdít, amikor azt írja, hogy a keresztényeknek perbe kell szállniuk azokkal, akik elkövetik ezeket a kegyetlen tetteket. Szerinte a pogányoknak ezeket az összejöveteleket és gyülekezeteit gyűlölniük kell a hívő embereknek, mert ott káromolják Isten nevét, és naponta oroszlánokat uszítanak az emberek ellen. A következőkkel vigasztalja a keresztényeket: „Most ők vigadnak, mi szenvedünk. »A világ pedig örül« – mondja az Írás –, ti szomorkodtok.” Gyászoljunk tehát, míg a pogányok örvendeznek, hogy örvendezhessünk, ha majd az ő gyászuk kezdődik, nehogy most velük örvendevén osztoznunk kelljen majd gyászukban is.”²¹⁷ Tehát Tertullianus elítéli a pogányok ezen szokását, és kéri a keresztényeket, hogy tartózkodjanak ezektől, szigeteljék el magukat a pogányoktól, s ha kell, lépjenek fel ellenük.

Érdekes módon, Pál apostol Korinthusziaknak írt első levelében azt fejté ki, hogy szerinte a gladiátorjátékokban keresztény értékeket is fel lehet fedezni. Az arénában a gladiátorokra egyfelől úgy tekintettek, mint a társadalomból kiközösített személyekre, akiket rabszolgaként harcra és mások szórakoztatására kényszerítettek, másfelől pedig mint a római harcias erények megtestesítőire. Szerinte ezek a társadalomból kivetett emberek követendő erényeket tanúsítottak.²¹⁸ Sőt mi több, Pál az apostolokat az elítéltekhez vagy hadifoglyokhoz hasonlította, akiket az arénában fognak kivégezni, így beteljesíthetik az Isten által nekik rendelt szerepet.²¹⁹ Továbbá a keresztényi életet a fegyelmezett futóversenyzőhöz hasonlítja,

²¹³ GEDEON: *i. m.* p. 167.

²¹⁴POWER, VICTOR: Father of Clerical Animosity toward the Theatre, in *Educational Theatre Journal*, 1971/1. szám, p. 38., elérhető: https://www.jstor.org/stable/3205442?seq=1#metadata_info_tab_contents (2018.03.02)

²¹⁵TERTULLIANUS:A látványosságokról, elérhető: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mediatar/antik_es_reneszansz_esztetikatortenet/tertullianus_a_latvanyossagokrol.html (2018.03.30.)

²¹⁶Uo.

²¹⁷Uo.

²¹⁸CONCANNON: *i.m.* p. 197.

²¹⁹Uo. p. 207.

aki a célszalagra összpontosít és mindent alárendel annak az erőfeszítésének, hogy elnyerje a díjat, vagyis a keresztények esetén a mennybe kerülést.²²⁰ Ebben az értelmezésben a gladiátorjátékokra is kiterjeszthetjük ezt a hasonlatot. Habár a gladiátorjátékok és az egyéb látványosságok keresztény értékeket is közvetíthetnek az emberek felé, mégsem mondhatjuk, hogy a gladiátorjátékok a kereszténység elveinek megfelelnek, mivel a viadalok elemeinek többsége teljesen ellentétes a keresztény értékrenddel.

3.2. A pogány rómaiak és a keresztények közötti ellentétek

Eleinte a kereszténység illegitim vallásnak (*religio illicita*) minősült a Római Birodalomban. A zsidóknak meg volt engedve a vallásuk gyakorlása, a keresztényeknek azonban nem.²²¹ A pogány rómaiak nem tűrték meg az olyan fogalmakat, mint a „Krisztus király”, vagy az „Isten országa”, mert az a császáré volt, és ő volt a legfőbb hatalom.²²² „A birodalom területén mindenki azt az istent imádta, amelyiket csak akarta, senki nem szólt bele. Egészen addig, amíg tiszteletben tartotta Róma „nemzeti vallását”, az ősi istenek tagadása ugyanis kimerítette a hazaárulás fogalmát. A császárkultusz elutasítása ugyanilyen főbenjáró bűn volt, hisz az állam alapjait ásta alá.”²²³ A keresztényekre viszont pont a pogány istenek és a császárkultusz elutasítása volt jellemző. Elfordultak a társadalom nem keresztény, bűnös tagjaitól, elítélték a pogány szokásokat. A római társadalmon belül egy saját közösséget alakítottak ki. Ráadásul a korai keresztények elutasították a vérontást, ezért nem csatlakoztak a római hadsereghez sem. Végsősoron ez az elkülönülés és ellenállás vezetett ahhoz, hogy a rómaiak embergyűlölőnek tartották a keresztényeket, s ez hozzájárult a keresztényüldözések, majd a kivégzések megindulásához.²²⁴ A keresztényüldözés fázisairól majd néhány sorral lejjebb fogunk írni.

3.3. A keresztény mártírok

A keresztények katonái, azok Isten királyságának katonái, a mártírok voltak.²²⁵ A mártírok nyíltan szembeszálltak a világi hatalommal, és úgy vonultak az arénába, mint akik az ördög elleni győzelmet várják. A mártírok halála egyenlő volt az ördög elleni győzelemmel, és így vértanúságuk által megváltást nyertek, Isten eltörölte az összes bűnüket, és azonnali bejutást nyertek a paradicsomba.²²⁶ Főként a 2-3. századra volt jellemző az önkéntes mártírság.²²⁷ Felkészültek arra, hogy milyen viselkedést tanúsítsanak a tárgyaláson és a kivégzés alatt, hogyan válaszoljanak a kérdésekre, milyen legyen az arckifejezésük, és hogyan leplezzék a szenvedésüket.²²⁸ A haláltól való félelem eloszlatására a platóni filozófiát is előhívták, miszerint a halál az valójában csak a test megszabadulása a vágyaitól. A mártírságra ösztönző erőként hatott Jézus kereszthalála, aki szintén önként halt meg a kereszten.²²⁹ Jézus is bűnözőnek számított a rómaiak szemében, éppúgy mint a keresztények. A mártírok elszántságát jól példázza Perpétua esete. 203-ban egy csoport keresztényt kivégeztek Karthágóban, Africa provinciában. Köztük volt egy 22 éves mártírnő, Perpétua is. Vadállatok elé vetették őket, Perpétuát viszont nem érte súlyos sérülés, ezért később egy gladiátor végzett vele kardjával, de a kardot Perpétua szándékosan irányította a nyaka felé, tehát félelem nélkül, önszántából ment a halálba.²³⁰

²²⁰DANIEL J. HARRINGTON, S.J.MARY ANN GETTY, R.S.M.: *A Korintusiakhoz írtelső és második levél*, elérhető: <http://mek.oszk.hu/00100/00188/html/7korint.htm#B.%20K%C3%BCzdelem%20pog%C3%A1ny> (2018.03.05)

²²¹KOSCHESKI, JONATHAN: The Earliest Christian War: Second- and Third-Century Martyrdom and the Creation of Cosmic Warriors, in *The Journal of Religious Ethics*, 2011/1. szám, p. 109., elérhető: https://www.jstor.org/stable/23020126?seq=1#metadata_info_tab_contents (2018.04.01)

²²²FODOR GYÖRGY: Az üldözők, az üldözöttek és a hatalom. Ezerhétszáz esztendeje, 303-ban tört ki a nagy keresztényüldözés, in *Keresztény Szó*, 2003./1. szám, elérhető: <http://epa.oszk.hu/00900/00939/00048/text.htm#03> (2018.04.01.)

²²³BIHARI DÁNIEL: *E jelben győzni fogsz – így diadalmaskodott a kereszt*, elérhető: <https://24.hu/tudomany/2015/10/28/e-jelben-gyozni-fogsz-igy-diadalmaskodott-a-kereszt> (2018.10.05)

²²⁴KOSCHESKI: *i. m.* pp. 109-110.

²²⁵Uo. p. 105.

²²⁶Uo. p. 114.

²²⁷Uo. p. 116.

²²⁸THOMPSON: *i. m.* pp. 41-42.

²²⁹KELLEY, NICOLE: Philosophy as Training for Death: Reading the Ancient Christian Martyr Acts as Spiritual Exercises, in *Church History*, 2006/4. szám, p. 732., elérhető: https://www.jstor.org/stable/27644869?seq=1#metadata_info_tab_contents (2018.04.26).

²³⁰LEFKOWITZ, MARY L.: The Motivations for St. Perpetua's Martyrdom, in *Journal of the American Academy of Religion*, 1976/3. szám, p. 417., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/1462814> (2018. 02. 23).

A keresztényeket a rómaiak ateistának tekintették, mert nem a római isteneknek áldoztak. 112-ben Traianus egy rescriptumában szabályozta a keresztények büntetőeljárást: akik megtagadták keresztény vallásukat és a római isteneknek áldoztak, azoknak ejtették a vádat. Ennek ellenére sok keresztény így is hű maradt hitéhez, csak azt tartották szem előtt, hogy a jutalmuk a mennyországba való bejutás lesz.²³¹ Ilyen mártír volt többek között Polikárp is, aki megvallotta a nép előtt az arénában keresztény hitét, így őt is kivégezték.²³² Mikor már egyre több áldozatot követelt a keresztényüldözés, a római népet megérintette a mártírok elszántsága, szilárd kitartása hitük mellett, és hogy milyen örömmel mennek a halálba. Ahogy egyre több keresztényt öltek meg, kezdték belátni igazukat, ártatlanságukat a rómaiak, és egyre többen áttértek közülük a keresztény vallásra. Tehát a mártírok hozzájárultak a kereszténység egyre nagyobb terjedéséhez.²³³

3.4. A keresztényüldözések

A legnagyobb keresztényüldözések Nero, Decius, és Diocletianus nevéhez fűződnek, „fellépésükhöz pedig kiváló ürügyet szolgáltatott, hogy a zárt közösségekben élő keresztényeket polgártársaik előszeretettel tették meg bűnbaknak a rossz termés, a természeti csapások, vagy a balszerencsés háborúk miatt”.²³⁴

Nero cirkusza a mai Szent Péter Bazilika helyén állt, ahol Juvenalia és Neronia néven rendezett ünnepségeket, versenyeket a népnek, de gladiátorharcok nem voltak. A nép úgy vélte, Nero nem szereti a vér látványát. Érdekesség, hogy Nero maga is fellépett ezeken a látványosságokon kocsihajtóként és énekesként is.²³⁵ Amikor Kr.u. 64-ben pusztító tűzvész ütött ki Rómában - melyet egyesek szerint maga Nero okozott - a császár a keresztényeket tette meg bűnbaknak. Ez adott ürügyet neki a keresztényüldözés megkezdéséhez. Tacitus így ír erről: „Elfogták tehát először azokat, akik hitüket nyilvánosan megvallották (...), és rájuk bizonyították - nem ugyan a gyújtogatás bűnét, hanem az emberi nem elleni gyűlöletet. Halálukat pedig nevetségessé tették, mivel vadállatok bőrével borítottan, kutyáktól szétszaggatva pusztultak el, vagy keresztekre szögezve, vagy lángok martalékául vetve. (...) Erre a látványosságra Nero felajánlotta saját kertjét.(...) nem az állam hasznára, hanem egyetlen ember könyörtelenségének kielégítésére végezték ki őket.”²³⁶

Diocletianus Kr.u. 303-ban hirdetett keresztényüldözést, amikor négy ediktumot (rendeletet) adott ki a kereszténység ellen. A 4. rendelet célja a keresztény hit megtagadásának és az államvallás követésének fokozatos kikényszerítése volt. Az első ediktum kimondta a keresztény papoknak, püspököknek, hogy a szent könyveket és bizonyos kegytárgyakat szolgáltatassák ki, különben letartóztatással és a templom felgyújtásával kellett számolniuk. „Második szakasza előírta a püspökök, presbiterek (áldozópapok), lektorok letartóztatását és bebörtönzését - tehát mindazoknak a fogságba vetését, akiknek vezető szerepe volt a keresztény közösségben. Miután megtámadta az egyház vagyonát, az állam elhatározta, hogy megszünteti annak hierarchikus szerkezetét is.” Ezután következett a letartóztatott egyházfők kényszerítése, hogy nyilvánosság előtt áldozzanak a római isteneknek, így a keresztény nép követi majd őket. Végül az üldözés negyedik fázisában bárkit, akit kereszténynek minősítettek, letartóztattak és arra kényszerítettek, hogy áldozatot mutasson be a római isteneknek.²³⁷ Diocletianus a római vallás elkötelezett híve volt. A kereszténység elleni intézkedéssorozatának két kiváltó oka lehetett:

1. A keresztények részvételét a hadseregben nagyon ártalmasnak gondolta, mivel a keresztények istene meghíúsította a jósjelek kérését, és hatástalanná tette az áldozatokat.
2. Diocletianus veje, Galerius maga idézett elő tűzvészt a nicomediai császári palotában, és a keresztényeket tette meg bűnbakká, mert annyira utálta őket.

Érdekesség, hogy a birodalom keleti felén maga Galerius vetett véget 311-es türelmi rendeletében az üldözésnek.²³⁸

²³¹ THOMPSON: *i. m.* p. 35.

²³² Uo. pp. 34-35.

²³³ KOSCHESKI: *i. m.* p. 120.

²³⁴ TARJÁN M. TAMÁS: 313. február 3., *A milánói ediktum kiadása*, elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/313_februar_3_a_milanoi_ediktum_kiadasa/ (2018.04.17)

²³⁵ KRAWCZUK, ALEKSANDER: *Római Császárok, A principátus és a válság kora (Kr.e. 44 – Kr.u.285)*, 2008, Lazi könyvkiadó, Szeged, pp. 77-78.

²³⁶ Uo. pp. 80-81.

²³⁷ FODOR: *i. m.*

²³⁸ HAVAS LÁSZLÓ, HEGYI W. GYÖRGY, SZABÓ EDIT: *Római történelem*, 2007, Osiris Kiadó, Bp., pp. 596-597.

Nagy Konstantin (Constantinus) volt az a császár, aki „felismerte, hogy a keresztények komoly politikai, gazdasági és szellemi befolyással rendelkeznek, amit később a maga javára, majd a Római Birodalom megszilárdítására használt fel.” A császár történetírója szerint egyik csatája előtt „különös jelenést látott a napkorong körül: megjelent egy kereszt, a keresztény isten szimbóluma, és egy mondat: »In hoc signo vinces«, azaz »E jelben győzni fogsz.« (...) Erre Konstantin megtért, és a másnapi csatában katonái már keresztet viseltek pajzsukon. (...) Konstantin fényes győzelmet aratott, a keresztény vallás pedig az uralkodó hathatós segítségével elindult diadalútján.”²³⁹ „313. február 3-án adta ki I. Constantinus (ur. 306-337) és Licinius császár (ur. 308-324) a milánói ediktumot, mely a szabad vallásgyakorlás biztosítása mellett arról is rendelkezett, hogy a hitük miatt rabságban tartott keresztényeket engedjék szabadon, elkobzott személyes és közösségi tulajdonukat pedig szolgáltatásuk nekik vissza. Az ediktum fordulópontot jelentett a Római Birodalom történetében, ezután ugyanis a császári hatalom felhagyott a keresztény vallás üldözésével, és egyre nagyobb mértékben támaszkodott annak stabilizáló erejére.”²⁴⁰ A későbbiekben mindegyik római uralkodó a keresztény vallás valamely formáját követte, ezalól csak a pogány Julianus (361-363) volt kivétel.²⁴¹ A megtört keresztény vallást végül Theodosius császár (379-395) államvallássá tette.²⁴²

3.5. A kereszténység győzelme a gladiátorjátékok felett

A gladiátorjátékok megszűnését több különböző tényező okozta, ezek földrajzilag is eltértek egymástól. A birodalom keleti felén a gladiátorjátékok visszaszorulásának fő oka a kereszténység előretörése volt, ugyanis ott volt nagyobb hatása a kereszténység terjedésének. A népen belül egyre többen áttértek a keresztény vallásra, így nem tartottak már igényt többé erre a szórakozási módra. Ezzel szemben a birodalom nyugati felén a játékok hanyatlását főként a barbár támadások okozták. Az ezek elleni védelemre keltek az anyagi források, a védelem nagyon költséges volt, ezért a gladiátorjátékokat már nem tudták finanszírozni.²⁴³

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Cikkünk zárásául szeretnénk kiemelni azt a két dolgot, ami számunkra a legérdekesebb volt a témával kapcsolatban. Először is érdekesnek találtuk, hogy egy egyszerű temetési szertartásból milyen nagyszabású állami rendezvény alakult ki az idők során. Az eleinte még magánszemélyek által rendezett gladiátorviadalmak fokozatosan császári monopóliummá váltak, így a rendezés nem növelhette senki más népszerűségét, csakis a császáré. Másodsorban pedig meglepően tapasztaltuk, hogy egy vallás milyen mértékben befolyásolhat egy olyan hatalmas, szilárd birodalmat, mint a Római Birodalom. A kereszténység felülkerekedett a mindenhatónak tartott császárok hatalmán is, és megváltoztatta gondolkodásunkat a nép által annyira kedvelt szórakozási módról, a gladiátorviadalmokról. Persze a kereszténységnek is nagy áldozatokkal járt ez a „győzelem” hiszen rengeteg mártír vére folyt, amire sikerült elterjednie a vallásnak birodalomszerte, és végleg beszüntetnie ezt a fajta látványosságot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] BARTON, CARLIN A.: The Scandal of the Arena, in *Representations*, 1989/27. szám, pp. 1-36., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/2928482> (2018.02.23.).
- [2.] BIHARI DÁNIEL: *E jelben győzni fogsz – így diadalmaskodott a kereszt*, elérhető: <https://24.hu/tudomany/2015/10/28/e-jelben-gyozni-fogsz-igy-diadalmaskodott-a-kereszt> (2018.10.05)
- [3.] CARTER, MICHAEL: Gladiatorial Ranking and the "SC de Pretiis Gladiatorum Minuendis" (CIL II 6278 = ILS 5163), in *Phoenix*, 2003/1/2. szám, pp. 83-114., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/3648490> (2018.02.23.).
- [4.] Codex Theodosianus 9.40.8., elérhető: <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/liber09.htm> (2018.10.18.)

²³⁹ BIHARI: *i.m.*

²⁴⁰ TARJÁN: *i.m.*

²⁴¹ SÓLYOM MÁRK: *Későókori Augustus-portrék*, elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kesookori_augustus_portrek/ (2018.10.06.)

²⁴² MEIJER: *i.m.* p. 140.

²⁴³ Uo. p. 138.

- [5.] CONCANNON, CAVAN W.: "Not for an Olive Wreath, but Our Lives": Gladiators, Athletes, and Early Christian Bodies, in *Journal of Biblical Literature*, 2014/1. szám, pp. 193-214., elérhető: <https://www.jstor.org/stable/10.15699/jbibllite.133.1.193> (2018.03.02.).
- [6.] DANIEL J. HARRINGTON, S.J.MARY ANN GETTY, R.S.M.: *A Korintusiakhoz írt első és második levél*, elérhető: [http://mek.oszk.hu/00100/00188/html/7korint.htm#B.%20K%C3%BCzdelem%20pog%C3%A1ny\(2018.03.05\)](http://mek.oszk.hu/00100/00188/html/7korint.htm#B.%20K%C3%BCzdelem%20pog%C3%A1ny(2018.03.05))
- [7.] ELLIOTT, SUSAN M. (ELLI): Gladiators and Martyrs. Icons in the Arena, in *Forum* 2017/6,1. szám, pp. 29-59., elérhető: <https://www.westarinstitute.org/resources/the-fourth-r/gladiators-martyrs/> (2018.07.23.),
- [8.] FODOR GYÖRGY: Az üldözők, az üldözöttek és a hatalom. Ezerhétszáz esztendeje, 303-ban tört ki a nagy keresztényüldözés, in *Keresztény Szó*, 2003./1. szám, elérhető: <http://epa.oszk.hu/00900/00939/00048/text.htm#03> (2018.04.01.)
- [9.] FÖLDI ANDRÁS, HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [10.] GEDEON MAGDOLNA: *A cirkuszi játékok jogi szabályozása az antik Rómában* [PhD értekezés], 2002., Miskolci Egyetem, Miskolc, elérhető: http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5659_section_875.pdf (2018.03.16.)
- [11.] HAVAS LÁSZLÓ, HEGYI W. GYÖRGY, SZABÓ EDIT: *Római történelem*, 2007, Osiris Kiadó, Bp., pp. 596-597
- [12.] JUNKELMANN, MARCUS: Gladiátorok. *Az arénák harcosai*, 2006, Tessloff és Babilon Kiadó, Budapest
- [13.] KELLEY, NICOLE: Philosophy as Training for Death: Reading the Ancient Christian Martyr Acts as Spiritual Exercises, in *Church History*, 2006/4. szám, pp. 723-747., elérhető: https://www.jstor.org/stable/27644869?seq=1#metadata_info_tab_contents (2018.04.26)
- [14.] KOSCHESKI, JONATHAN: The Earliest Christian War: Second- and Third-Century Martyrdom and the Creation of Cosmic Warriors, in *The Journal of Religious Ethics*, 2011/1. szám, pp. 100-124., elérhető: https://www.jstor.org/stable/23020126?seq=1#metadata_info_tab_contents (2018.04.01)
- [15.] KRAWCZUK, ALEKSANDER: *Római Császárok, A principátus és a válság kora (Kr.e. 44 – Kr.u.285)*, 2008, Lazi könyvkiadó, Szeged
- [16.] LEFKOWITZ, MARY L.: The Motivations for St. Perpetua's Martyrdom, in *Journal of the American Academy of Religion*, 1976/3. szám, pp. 417-421., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/1462814> (2018.02.23)
- [17.] MEIJER, FIK: *Gladiátorok*, 2009., Gondolat Kiadó, Budapest
- [18.] POWER, VICTOR: Father of Clerical Animosity toward the Theatre, in *Educational Theatre Journal*, 1971/1. szám, pp. 35-50., elérhető: https://www.jstor.org/stable/3205442?seq=1#metadata_info_tab_contents (2018.03.02)
- [19.] POYNTON, J. B.: The Public Games of the Romans, in *Greece & Rome* 1938/20. szám, pp. 76-85., <https://www.jstor.org/stable/641659>
- [20.] SÓLYOM MÁRK: *Későókori Augustus-portrék*, elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kesookori_augustus_portrek/ (2018.10.06.)
- [21.] TARJÁN M. TAMÁS: 313. február 3., *A milánói ediktum kiadása*, elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/313_februar_3_a_milanoi_ediktum_kiadasa/ (2018.04.17)
- [22.] TERTULLIANUS: *A látványosságokról*, elérhető: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mediatar/antik_es_reneszansz_esztekatoronet/tertullianus_a_latvanyossagokrol.html (2018.03.30.)
- [23.] THOMPSON, LEONARD L.: The Martyrdom of Polycarp: Death in the Roman Games, in *The Journal of Religion*, 2002/1. szám, pp. 27-52., elérhető: <http://www.jstor.org/stable/1205882> (2018.02.23.)

SZERZŐINKHEZ (A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A *Diskurzus* című tudományos folyóirat magyar nyelven beküldött tanulmányokat fogad el.
2. A kézirat terjedelme nem haladhatja meg az 50.000 karaktert. Kérjük szerzőinket a terjedelmi korlát szigorú betartására.
3. A szöveget elektronikus formátumban kérjük leadni (az MS Word bármelyik változatában elmentve) a keseru.barna@sze.hu email címre.
4. A tanulmányok tartalmazzák a szerző nevét és a mű címét, rövid (6-8 soros) magyar nyelvű összefoglalóját és kulcsszavait. A név balra zárva, félkövéren, 11pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve szerepeljen. Alatta a cím, szintén balra zárva, félkövéren, 14pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve. Alatta a magyar nyelvű összefoglaló és a kulcsszavak dőlten, 11pt betűmérettel szedve szerepeljenek.
5. A következő formai kritériumokat kérjük betartani: A/4-es lapméret, 11pt betűméret, szimpla sorköz, 2 cm oldalsó és alsómargók, 2,5 cm felsőmargó, első sor behúzása 1 cm. A fejezetek és alfejezetek legelső bekezdései, illetve a pontokba szedett felsorolások utáni első bekezdések esetén azonban nem kell az első sort behúzni.
6. Az első szintű fejezet címe arab számmal sorszámozva, sorkizártan, félkövéren, 11pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve szerepelnek. Előtte 18pt, utána 12pt térköz áll. A másodszintű alfejezetek címei sorkizártan, félkövéren, 11pt betűmérettel szedve szerepelnek, kéttagú arab számmal sorszámozva. Előtte 12pt térköz áll. Három vagy annál több szintű fejezeti rendszer csak kivételes esetben fogadható el.
7. A szöveg közbeni kiemelésként dőlt betű alkalmazható, ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagy betű csak kivételes esetben fogadható el.
8. A közvetlen hivatkozásokat lábjegyzetekben, az oldal alján kérjük feltüntetni. A lábjegyzetben és az irodalomjegyzékben szereplő hivatkozások rendje a következő: SZERZŐ: *Cím*, évszám, kiadó, kiadás helye, oldalszám. Kérjük, hogy mindenhol vesszőt (és nem pontot) alkalmazzanak a bibliográfiai adatok között. Első alkalommal a szerző nevét kiskapitálissal, teljes egészében ki kell írni, külföldiek esetében a vezetéknev kerül előre, majd vesszővel elválasztva a keresztnév. Ha háromnál több szerző van, csak a szerkesztőt kell megjelölni a (szerk.) jelzéssel. Példa: SZLADITS KÁROLY: ..., ZAKKARIA, FAREED: ..., MEZEY BARNA (szerk.): A mű címét és alcímét dőlt betűtípussal jelöljék. Ha van alcím, akkor azt a rendes címtől ponttal szükséges elválasztani, egyébként csak a bibliográfiai hivatkozás legvégén van pont. Amennyiben folyóiratból, gyűjteményes kötetből származik a forrás, úgy a mű címe után vessző következik, majd az „in” szócska (ami kisbetűvel, kettőspont nélkül szerepel) és a folyóirat vagy gyűjteményes kötet adatai. Utóbbinak rendszerint van szerkesztője, így azt is fel kell tüntetni. Folyóirat esetén a számot az alábbi formában szíveskedjenek megjelölni: évszám/sorszám. „szám”, pl. ..., in *Magyar Jog*, 2006/7. szám, 34. Ezekben az esetekben nem a közvetlen forrás, hanem a folyóirat vagy gyűjteményes mű címe szerepel dőlt betűvel. Az oldalszámra utaló „o” vagy „p” jelzés használata nem szükséges. Internetes forrás esetén a letöltés helyét és idejét fel kell tüntetni. Példák:

¹ CSÉCSY GYÖRGY: *Védjegyjog és piacgazdaság*, 2001, Novotni kiadó, Miskolc, 36.

² BÍRÓ GYÖRGY: Átruházó szerződések, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2. szám, 14–30.

³ EÖRSI GYULA: A tulajdonátszállás kérdéseiről, in SÁRKÖZY TAMÁS – VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Eörsi Gyula emlékkönyv*, 2002, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 277–420.

⁴ MENYHÁRD ATTILA: A tulajdonjog tárgyai, előadás a *Symposium Iubilaei Facultatis Iaurinensis* című konferencián, 2010. szeptember 21., Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar.

⁵ CSIKY PÉTER: A TRIPS egyezmény szerepe a nemzetközi iparjogvédelmi rendszerben, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 1998/3. szám, elérhető: <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/199806/csiki.html> (2010.03.14.)

Egy mű ismételt hivatkozása esetén a SZERZŐ VEZETÉKNEVE valamint az „i. m.” megjelölés és az oldalszám szerepel. Ha ugyanannak a szerzőnek több műve is szerepel a hivatkozások között, a szerző vezetékneve után zárójelben az érintett mű évszámát is fel kell tüntetni. Egymást követő

lábjegyzetekben, ugyanarra a műre történő hivatkozás esetén pedig az „Uo.” és oldalszám jelölést kérjük alkalmazni.

⁶EÖRSI: *i. m.* 298.

⁷Uo. 332.

A fentiekben nem részletezett esetekre GYURGYÁK JÁNOS: *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*, 2005, Osiris, Budapest, című mű az irányadó.

Felhívjuk szerzőink figyelmét, hogy a hivatkozási rendszer nagyfokú be nem tartása, következtelensége illetve plágiumgyanú estén a tanulmány elutasításra kerül!

9. Egy szó szerint átvett gondolatot kötelező idézőjelbe rakni, és lábjegyzetben a forrást megjelölni. Az idézet ne legyen dőlt betűs. Több szintű idézés esetén a következő forma alkalmazandó: „...»...’...’...«...”
10. A mű végén irodalomjegyzék szerepel, a szerzők vezetéknéve szerinti ábécé sorrendben, [1.] [2.] formátumú számozással. Formailag és tartalmilag is a lábjegyzetnél írottak az irányadóak azzal, hogy itt a folyóiratban vagy gyűjteményes műben szereplő cikkek esetén legutolsó bibliográfiai adatként a kezdő és záró oldalszámokat is fel kell tüntetni.
11. Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepelhetnek, amelyek lábjegyzetben is hivatkozásra kerültek. A megfelelő irodalomjegyzék hiánya a tanulmány elutasítását vonja maga után!
12. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket a lábjegyzetknél írottak szerint feltüntetve, a szövegbe építve kell megjeleníteni.
13. A szerkesztőbizottsághoz beérkezett - formailag megfelelő - tanulmányokat az állandó és eseti tagokból álló lektori bizottságnak küldjük ki jóváhagyásra. A közlés feltétele a lektor támogató véleménye, illetve a javítandónak értékelt pontok átdolgozása.
14. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően elkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

A főszerkesztő

